

8. Іваницька Н. Б. До проблеми онтології процесів мовлення і їхнього дієслівного найменування в українській та англійській мовах. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Вінниця. 15. Донецьк : ДоНУ, 2007. С. 371–375.

9. Іваницька Н.Л. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах : монографія. ЛТД, 2017. 266 с.

10. Малафіїк І.В. Дидактика новітньої школи : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2019. 639 с.

11. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. Київ : Наукова думка, 1971. 318 с.

12. Словник синонімів української мови у двох томах: 1 т. АН. Київ : Наукова думка. 1999. 1026 с. т. 2 ОЯ. Київ : Наукова думка. 2000. 954 с.

13. Словник української мови / Кер. В.В.Німчук та ін. / відп. ред. В.В.Жайворонок. Київ : ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.

Валентина Рудь
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Павлушенко О. А.

ВЕРБАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЩАСТЯ» В УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ

Кінець ХХ й перші десятиріччя ХХІ століття в мовознавстві позначені появою нових напрямків, зокрема когнітивної лінгвістики, що набула досить швидкого розвитку в різних наукових осередках. У когнітивній лінгвістиці стрижневим стає поняття концепт, яке як термін усе частіше використовується дослідниками, які розглядають проблеми мовного втілення пізнання. Концепт є операційною одиницею наукового інструментарію когнітивної лінгвістики.

Аналізоване поняття не має однозначного визначення, зміст концепту дуже істотно варіюють представники різних наукових шкіл та окремі вчені. Це пов'язано із тим, що концепт має двоїсту сутність (психічну та мовну), що дає великий простір для тлумачення. За визначенням Костянтина Голобородька, концепт –

це лінгвоментальна категорія, що узагальнює знання й досвід людини, відображає потенційні ресурси свідомості та репрезентує концептуальну картину світу мовної особистості [Голобородько 2015: 55]. Людина мислить концептами. Аналізуючи, порівнюючи та поєднуючи різні концепти в процесі мисленнєвої діяльності, вона формує нові концепти як результати мисленнєвих операцій.

Термін «концепт» є запозиченням із лат. *conceptus* – поняття, від *concipere* – «збирати, вбирати у себе; представляти себе; утворювати тощо» [Білодід 1973: 547]. Префікс *con-*, що позначає спільну дію, об'єднання в ціле визначає філософський зміст концепту, який виник у логіці П. Абеляра. Середньовічний філософ вважав концептом сукупність понять, пов'язування висловлень у єдиний погляд на той чи той предмет за умови визначальної сили розуму.

Розуміння терміну «концепт» у сучасному мовознавстві є варіативним. Існує як вузьке його розуміння (В. В. Червоних), так і широке (В. І. Карасик, Ю. С. Степанов, Є. С. Кубрякова).

У сучасному мовознавстві до розуміння поняття «концепт» існує три основні підходи:

1) лінгвістичний (С. О. Аскольдов, В. М. Телія, В.В. Колесов, Д.С. Лихачов): прихильники цього напряму розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом;

2) когнітивний (З. Д. Попов, О. С. Кубрякова, Й. А. Стернін): концепт – явище ментального характеру. Представники когнітивного підходу зараховують концепт до розумових явищ та трактують його як оперативну змістовну одиницю пам'яті;

3) культурологічний (Г. Г. Слишкін, Ю. С. Степанов): вся культура розуміється як сукупність концептів та відносин між ними. Концепт – головний осередок культури в ментальному світі людини [Кулішенко 2019: 49].

Всі мовознавчі підходи до розуміння поняття «концепт» зводяться до лінгвокультурологічного та лінгвокогнітивного тлумачення цього явища. С. Воркачов, В. Жайворонок, В. Карасик, Ж. Краснобаєва-Чорна, Д. Ліхачов, Г. Слишкін, В. Телія, Ю. Степанов, Л. Чернейко розглядають концепт як певне ментальне утворення, що відзначається своїми етнокультурними особливостями [Гарбера 2014: 67]. Тому концептуалізації

підлягають не будь-які поняття, а тільки культурно значущі, важливі для етноментальності. Одним із таких мовно-ментальних конструктів є поняття «щастя».

Різним аспектам концепту «щастя» присвячено чимало лінгвістичних розвідок. Проблемою розуміння й тлумачення концепту «щастя» займались філософи, поети, письменники, художники та вчені всіх епох.

Сучасні тлумачні словники української мови подають такі значення слова «щастя»:

1. Стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь (зовнішній вияв цього відчуття; радість від спілкування з ким-небудь близьким, коханим тощо; про того, хто дає радість кому-небудь, викликає гаряче почуття симпатії, любові; те, що викликає відчуття найвищого задоволення життям, дає радість кому-небудь. 2. Досягнення, успіх, удача. 3. Доля, талан [Білодід 1973: 573].

На думку С. С. Дідика: «Усі люди мають своє розуміння щастя, що виникає з їх неповторності, на формування якої вплинуло й постійно впливає багато чинників, зокрема, культурних» [Дідик 1991: 176].

Прислів'я й приказки мають винятково національно-ментальну основу, пареміологічний фонд будь-якого народу – це особливість його мовної картини світу, відмінна від інших етносів. Для лінгвістів вони представляють велику цінність як джерело знань про конкретну лінгвокультуру.

У побутовій свідомості, вербалізованій у пареміях, концептуалізація «щастя» відбувається за характерним для фольклорного слова принципом. «На противагу традиційному баченню абстрактних концептів як таких, яким у колективній свідомості не відповідає жоден фіксований образ (що зближує їх із символами), у паремійних текстах уявлення про щастя персоніфіковані і закріплені у вигляді універсальної моделі «щастя-людина» [Коцюба 2012: 265]

Найбільша група серед українських паремій, у яких описується стан «щастя», пов'язана зі сферою почуттів, частина передає значення матеріального успіху й невелика кількість має семантику «доля».

Відчуття щастя може бути станом довготривалим (*де є щастя, там є й надія*) (1, с. 170). Бути щасливим – це значною мірою наслідок переживання інших почуттів, приміром, любові (*життя без кохання – як ріка без води*) (2). Такий стан також може бути викликаний розв’язанням складної життєвої ситуації (*наче гора з плечей звалилася – «хтось відчув полегшення, звільнившись від важких обов’язків, сумнівів, турбот тощо»*) [Дідик 1991: 27].

У побутових уявленнях щастя народжується, живе, бігає, ходить, лазить, шукає, усміхається, допомагає, служить, грає, знає тощо. Тобто можна зазначити, що в прислів’ях та приказках щастя персоніфіковано. Наприклад: *де щастя родиться, там і зависть плодиться* (1, с. 169); *щастя бігає за сміливцями* (1, с. 173); *щастя відпало – нічого в хаті не стало* (2); *щастя знає, кого шукає* (1, с. 171); *щастя на дорозі не валяється* (1, с. 171).

Як результат спостережень за навколишнім середовищем та природою в деяких пареміях виникає метафоризація, яка вибудовується на асоціаціях з тваринним світом (лисиця, курка, риба, кінь): *щастя не кінь, не вв’яздаєш* (2); *щастя не кобила* (2): *у віз не запряжеш* (2); *щастя на швидкому коні їздить* (2); *щастя, як лисиця: поманить, поманить, та й у ліс втече* (1, с. 173), *щастя не курка, решетом не накриєш* (2); *щастя, як пташка: де захотіло, там і сіло* (2); *щастя не птах: за хвіст не впіймаєш* (2), *щастя не рибка: вудкою не впіймаєш* (2).

Однією із ознак аналізованих паремій є наявність антонімічних пар «щастя-нещастя» (варіації – біда, горе), що є цілком виправданим, оскільки контрастна лексика є наслідком відображення в мові суперечливої сутності різних явищ і реальних протилежностей об’єктивної дійсності, характеризується особливою виразністю в системі експресивних засобів [Кулішенко 2019: 50]. «Предмети, явища, ознаки й дії (стани) сприймаються краще, чіткіше, якщо вони контрастують з іншими предметами, явищами, ознаками й діями (станами). Відповідно і висловлена про такі реалії думка сприймається краще, виразніше» [Чабаненко 1984: 17]. Наприклад: *щастя з нещастям на одних санях їздять* (1, с. 174); *щастя має ноги, а біда роги* (1, с. 171); *із нещастя та горя скувалася доля* (1, с. 174); *щастя розум відбирає, а нещастя повертає* (1, с. 171); *щастя та нещастя – ближні сусіди* (1, с. 174);

щастя на милицях, нещастя на крилах (1, с. 172); *щасливий до обіду, нещасний – до відповіді* (1, с. 173).

Розуміння «щастя» в народних прислів'ях та приказках є індивідуальним, тобто включає набір якостей, що характеризують певну особу, коло її цінностей, інтересів, уподобань, наприклад: *кому яке щастя* (1, с. 171); *кожному своє щастя* (1, с. 172); *у кого у чому щастя, у свині – в кориті* (1, с. 174); *кому щастя, кому два, а кому нема нічого* (1, с. 172); *всякий свого щастя коваль* (1, с. 174); *яка Настя, таке й щастя* (1, с. 171).

Основою для творення багатьох емоційно наснажених прислів'їв та приказок стали слова «щастя» і «доля»: *з щастя та з горя скувалася доля* (1, с. 173); *козак – не без щастя, дівка – не без дол* (2); *не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий* (2); *як буде доля, то буде льоля* (2); *хто рано встає, тому щастя є* (1, с. 172); *здобули волю – відшукали долю* (2).

У народній свідомості слово «доля» ніби підсилює значення іменника «щастя», виступає своєрідним синонімом до нього [Кулішенко 2019: 50]

Наступна група прислів'їв та приказок – це ставлення українців до щастя в значенні багатства, великого майна, грошей. Наприклад: *не родись багатий, а родись щасливий* (1, с. 174); *щастя краще багатства* (1, с. 171); *не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий* (1, с. 172); *щастя за гроші не купиш* (1, с. 173).

У асоціативному полі поняття «щастя» в ментальності українців є праця. Праця – це не тільки цілеспрямована діяльність окремої людини задля задоволення певних потреб, а й моральна категорія [Кулішенко 2019: 51]. наприклад: *щастя і труд поруч живуть* (1, с. 173); *щастя не в повітрі в'ється, руками дістається* (2); *щастя не шукають, а роблять* (2); *щастя не в хмарах ховається, а працею здобувається* (2); *ледачий не буде щасливий* (2); *праця – ключ до щастя* (2); *щастя не в гаманці, щастя в руках* (1, с. 174).

Іншим асоціатом концепту «щастя» є здоров'я людини, наприклад, *здоровий жебрак щасливіший від хворого короля* (1, с. 46); *якщо людина здорова, то вона й щаслива* (2); *без здоров'я нема щастя* (2); *найбільше щастя в житті – здоров'я* (1, с. 173); *бережи здоров'я, бо не матимеш щастя* (1, с. 172).

У невеликій кількості українських народних прислів'їв та приказок щастя межує з розумом. Наприклад, *щастя без розуму –*

торбина дірява (1, с. 171); щастя велике, та розуму мало (1, с. 174); щастя розум одбирає, а нещастя повертає (1, с. 174).

Таким чином, уявлення про «щастя» в українських прислів'ях та приказках персоніфіковані й закріплені в мовно-ментальній формулі «щастя-людина». Концепт «щастя» у народній свідомості часто розкривається за допомогою лексичної дихотомії «щастя-нещастя».

Серед українських порівняльних фразеологічних зворотів, у яких описується стан «щастя», найбільша група пов'язана зі сферою почуттів, частина передає значення матеріального успіху й невелика кількість має семантику «доля». В українському світобаченні носіями образів, пов'язаних з концептом «щастя», нерідко стають назви тварин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбера І. В. Функціонування терміна «концепт» у сучасній лінгвістиці. *Вісник Донецького Національного Університету, сер. Б: Гуманітарні науки* 2014. Вип. 1/2. С. 65–71.
2. Голобородько К. Ю. Національний концепт «народ» у мовній картині світу Олександра Олеся. *Харківське історико-філологічне товариство*. 2015. № 2. С. 52–60.
3. Дідик С. С. Фразеологізми як вияв духовності народу. *Культура мови і культура в мові. Збірник наукових праць*. Київ : НОК ВО, 1991. С. 25–32.
4. Коцюба З. Г. Концептуалізація щастя в побутовій свідомості слов'ян, германців і романців (на матеріалі паремій). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. № 1. С. 264–268.
5. Кулішенко Л. А., Яременко Л. М. Асоціативне поле концепту «ЩАСТЯ» (на основі українських фразеологічних одиниць). *Філологічні трактати*. 2019. Том 11, № 1. С. 49–56.
6. Літяга В. В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка*. 2013. С. 48–50.
7. Словник української мови: В 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. О. Винник [та ін.]; АН УРСР; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: І–М / ред.: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.

8. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

9. Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 11–18.

ДЖЕРЕЛА

1. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. Київ : Наук. думка, 1990. 524 с.

2. Прислів'я та приказки про щастя. [Електронне джерело]. URL: <http://vidpoviday.com/prislivya-ta-prikazki-pro-shhastya>. (дата звернення 02.02.2020).

Ірина Скічко

Наук. керівник – к. філол. наук, доц. Богатько В.В.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ МОВЛЕННІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВІННИЦЬКИХ ГАЗЕТ)

Економія мовних засобів, яка є провідною рисою газетного стилю, – одна з основних причин появи еліптичних речень у газетному дискурсі. Вивчення економії мовного матеріалу є актуальним для цього стилю першочергово через необхідність передавати велику кількість інформації, що зумовлено розвитком технічного процесу, кількістю та якістю не тільки усного, але й письмового спілкування між людьми. Конденсація висловлювання дозволяє збільшити інформаційну ємкість висловлювання, а великий спектр засобів мовної економії в різних стильових групах – передати багато емоційних і стилістичних відтінків.

Структурна неповнота і специфічність семантики еліптичних речень порівняно з простими двоскладними структурами, які кваліфікують як базові в граматичній традиції, спричинилися до появи суперечливих думок щодо кваліфікації таких речень, визначення їхнього місця в синтаксичній системі мови.